

Ткаченко Дмитро Юрійович, аспірант кафедри культурології та філософії культури, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна
e-mail: tdimat@gmail.com
ORCID: 0009-0002-3744-744X

Чорна Лідія Валеріївна, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна
e-mail: chorlidiya@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8527-2416

ЦІННОСТІ ЗА МЕЖАМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ: ВІД КРИЗИ АКСІОЛОГІЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ДО «ФІЛОСОФІЇ ВСУПЕРЕЧ»

Стаття присвячена критичному аналізу семи концепцій сучасної аксіології (2014–2025), які визначають філософський дискурс про трансформацію цінностей в умовах технологічних змін, глобальних криз та воєнних конфліктів. На основі аналізу праць Лорі Енн Пол, С. Тхі Нуєна, Джона Данагера, Вільяма МакАскілла, Бьон-Чхоль Хана, Тімоті Снайдера та Володимира Єрмоленка виявлено три тематичні осі сучасної аксіологічної думки: трансформативний досвід і ціннісна раціональність; цінності та майбутнє; цінності, війна і свобода. Обґрунтовано, що український воєнний досвід є не лише об'єктом застосування західних аксіологічних теорій, а й генератором оригінального філософського знання про природу цінностей.

Виявлено три тематичні осі аксіологічного дискурсу, встановлено точки перетину та суперечності між аналізованими концепціями, обґрунтовано генеративний потенціал українського воєнного досвіду для філософії цінностей. Усі три тематичні осі конвергують в українському воєнному досвіді, що робить його унікальним генератором оригінального аксіологічного знання цивілізаційного значення.

Ключові слова: аксіологія, трансформація цінностей, трансформативний досвід, захоплення цінностей, аксіологічний футуризм, ціннісне заблокування, психополітика, свобода, війна, палінгенезія.

Постановка проблеми. Сучасна аксіологія переживає період безпрецедентної трансформації, спричиненої конвергенцією технологічних, геополітичних та екзистенційних викликів. У контексті сучасної філософської думки

глибинне осмислення цінностей стає необхідною умовою для всебічного аналізу й інтерпретації широкого спектра явищ – від індивідуального розвитку особистості до глобальних соціальних трансформацій [1, с. 322]. Водночас період 2014–2025 рр. позначений появою низки принципово нових концепцій, які фундаментально переосмислюють саму онтологію цінності: як цінності виникають і трансформуються під впливом досвіду, що змінює самого суб'єкта; як технологічні та інституційні середовища деформують ціннісні орієнтири; чи можлива раціональна аксіологія в умовах радикальної невизначеності майбутнього і як війна стає каталізатором ціннісних зрушень, що породжують оригінальне філософське знання. Потреба в систематичному критичному аналізі цих концепцій – з позицій дослідника, який безпосередньо переживає одне з найбільш драматичних ціннісних зрушень сучасності, – визначає актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблематика ціннісних трансформацій має тривалу традицію у філософській думці. У ХХ ст. значний внесок у розвиток теорії цінностей зробили Макс Шелер, Ніколай Гартман, Джон Дьюї, Абрахам Маслоу, Жан-Поль Сартр та Ульріх Бек [1, с. 327]. У період 2014–2025 рр. з'явилася низка концепцій, що фундаментально переосмислюють природу ціннісних процесів. Лорі Енн Пол у монографії «Transformative Experience» (2014) поставила під сумнів здатність стандартної теорії раціонального вибору описати рішення, що радикально змінюють ціннісне ядро особистості [15]. Сі Ті Нгуен розробив концепцію «захоплення цінностей» (value capture), що описує механізм заміщення багатих ціннісних орієнтацій спрощеними метриками [3; 4]. Бьонг-Чхоль Хан у серії праць діагностував перехід від біополітики до психополітики як нової форми ціннісного контролю [5–7]. Джон Данагер обґрунтував аксіологічний футуризм як самостійну дослідницьку програму [8], а Вільям МакАскілл сформулював концепцію ціннісного заблокування (value lock-in) у контексті лонгтермізму [9]. Безпосередньо до філософського осмислення свободи та цінностей у контексті війни звертаються Тімоті Снайдер [10] та Володимир Єрмоленко [11; 12], чії праці пропонують оригінальні концепції, породжені українським досвідом.

Проте, попри значний масив окремих концепцій, компаративний аналіз цих новітніх аксіологічних підходів залишається нерозробленим в українській філософії. Зокрема, відсутній компаративний огляд, який би розглядав ці концепції не ізольовано, а як взаємопов'язане дискурсивне поле, виявляючи точки перетину та суперечності між ними. Водночас залишається відкритим питання про те, наскільки ці концепції можуть бути продуктивними для осмислення ціннісних процесів у суспільствах, що переживають глибокі екзистенційні потрясіння, зокрема в Україні.

Незважаючи на значний масив наукових публікацій із проблематики ціннісних трансформацій, в українській філософії досі відсутній систематичний компаративний аналіз провідних аксіологічних концепцій 2014–2025 рр. як цілісного дискурсивного поля. Відкритим залишається питання про їхні взаємозв'язки, точки перетину та суперечності. Крім того, ці концепції майже не застосовувалися для осмислення специфіки ціннісних трансформацій у суспільствах, що переживають збройні конфлікти, тоді як сам український воєнний досвід має потенціал бути не лише об'єктом застосування теорій, а й генератором оригінального філософського знання.

Формулювання цілей. Мета статті полягає в тому, щоб здійснити критичний аналіз семи ключових концепцій сучасної аксіології (2014–2025), що визначають філософський дискурс про трансформацію цінностей в умовах технологічних змін, глобальних криз та екзистенційних потрясінь, виявити їхні взаємозв'язки, точки перетину та суперечності. Тому методологія дослідження базується на критичному аналізі першоджерел (монографій та рецензованих статей), компаративному зіставленні, викладених у названих текстах ключових концепцій та систематизації виявлених підходів за трьома тематичними осями: трансформативний досвід і ціннісна раціональність; цінності та майбутнє; цінності, війна і свобода.

Вклад основного матеріалу. Аналізовані концепції згруповано за такими тематичними осями: 1) трансформативний досвід і ціннісна раціональність; 2) цінності та майбутнє; 3) цінності, війна і свобода.

1. Трансформативний досвід і ціннісна раціональність.

Лорі Енн Пол – професорка філософії та когнітивних наук Єльського університету – у концепції трансформативного досвіду вводить два фундаментальні поняття, що підривають стандартну теорію раціонального вибору. Центральним у її аргументації є поняття трансформуючого досвіду – такого виду досвіду, який є одночасно радикально новим для суб'єкта і змінює його глибоким і фундаментальним чином. До таких випадків належать, наприклад, народження дитини, віднайдення нової віри, еміграція до іншої країни або участь у бойових діях [2, р. 761].

Епістемічно трансформуючий досвід – це досвід, який навчає вас чогось такого, чого ви не могли б дізнатися, не проживши його особисто [Там само]. Особистісно трансформуючий досвід змінює людину на глибокому та фундаментальному рівні – наприклад, змінюючи її ключові особисті уподобання або те, як вона розуміє власні бажання. Важливо зазначити, що відбувається не просто зміна цінностей, а зміна точки оцінювання.

Як приклад наводиться батьківство: трансформуюча природа батьківства заважає нам заздалегідь досягнути його суб'єктивну цінність, тому ми не мо-

жемо об'єктивно оцінити рішення стати батьками. Раціональне прийняття рішень заходить у глухий кут [13, р. 2]. Ключовий аргумент спрямований проти теорії очікуваної корисності: для трансформативних рішень агент не може знати суб'єктивних цінностей можливих наслідків до переживання досвіду, а сам досвід змінює його преференції [Там само, р. 2–4]. Як альтернативу Лорі Енн Пол пропонує «підхід відкриття» (revelatory approach): замість оцінювання, «яке буде відчуття бути Х», агент має обирати на основі цінності самого відкриття нового досвіду [15, р. 120].

Іен Джеймс Кідд та Хаві Карел розширюють цю рамку, стверджуючи, що трансформативний досвід не обмежується добровільними рішеннями, а включає ситуації вимушеної трансформації – хворобу, міграцію, війну, – де «глибока суб'єктивна непередбачуваність» є не винятком, а нормою [14, р. 4]. Серед критиків Рут Ченг розрізняє event-based і choice-based трансформативні вибори [17]. Агнес Каллард у монографії «Aspiration: The Agency of Becoming» розвиває конкуруючий підхід: трансформація – це не миттєва подія, а активна діяльність поступового набуття нових цінностей через «пролептичні причини» – неповне, але дієве розуміння цінності, яку прагнеш досягнути [16, р. 73].

Концепція Лорі Енн Пол є надзвичайно продуктивною для розуміння українського воєнного досвіду. Війна є парадигматичним прикладом персонально і епістемічно трансформативного досвіду: комбатанти та цивільні, які були змушені переселитися з окупованих територій, повертаються іншими людьми, з іншими цінностями. Як показують емпіричні дослідження В. Кутішенко, І. Власенко та Н. Вінник, «пережиті ситуації початку війни прискорили розуміння більшістю студентів значущості сьогоdnішнього моменту та сприяли зростанню зміни їхніх життєвих пріоритетів у бік підвищення цінностей життя та міжособистісних відносин» [18, с. 616].

Концепція «захоплення цінностей» С. Тхі Нгуєн (С. Thi Nguyen).

Американський філософ С. Тхі Нгуєн, лауреат книжкової премії Американської філософської асоціації 2021 р. за монографію «Games: Agency as Art» [3], вводить одну з найвпливовіших аксіологічних ідей десятиліття – «захоплення цінностей» (value capture). С. Тхі Нгуєн стверджує, що ігри пропонують «ціннісну ясність» (value clarity) – стан, у якому цінності чіткі, кількісно вимірні та ранжовані. Саме ця штучна ясність робить ігри настільки привабливими – вони є «екзистенційним бальзамом» від нудотної складності реальних цінностей [4, р. 493]. Проте експорт очікування такої ясності поза грою є небезпечним, оскільки створює когнітивну вразливість до спрощених ціннісних систем [19, р. 227–230].

Захоплення цінностей відбувається: 1) коли агент має багаті, нюансовані або формовані цінності; 2) він занурений у контекст (зазвичай інституційний), що пропонує експліцитний вираз певної цінності у спрощеній, стандартизованій та/або кількісній формі; 3) цей зовнішній вираз у незмінній формі починає домінувати в практичному міркуванні агента [4, р. 473]. С. Тхі Нгуєн розрізняє «wholesale value capture» (повне захоплення) та «application capture» (захоплення застосування) [4, р. 476–477]. Концептуальна новизна полягає у виявленні онтологічної глибини value capture, що відрізняє його від суміжних феноменів: якщо контрольоване використання проксі передбачає, що «наші багатші цінності залишаються при владі», то у випадку value capture зовнішня метрика сама стає домінантною.

Особливу значущість для аксіології війни має нгуєнівська концепція «ціннісного федералізму» (value federalism): різні цінності мають різні оптимальні масштаби, і проблема виникає, «коли ми виявляємо надмірну перевагу щодо найбільш масштабніших цінностей» [4, р. 500–501]. Воєнний контекст радикально загострює цю проблему: пропаганда та мілітарна мобілізація є системами масштабного ціннісного захоплення. Водночас вважаємо, що концепція недостатньо враховує позитивний потенціал спрощення: в умовах війни певне спрощення ціннісних орієнтирів (патріотизм, солідарність, жертвовність) може бути необхідною адаптацією.

Концепція «суспільства вигорання» Бьон-Чхоль Хан.

Бьон-Чхоль Хан – німецький філософ корейського походження. У серії впливових праць він аргументує парадигмальний зсув від трактовки дисциплінарного суспільства М. Фуко до осмислення суспільства вигорання. Найбільш відома робота – «Müdigkeitsgesellschaft» («Суспільство вигорання», 2015). Книга була перекладена багатьма мовами. У «The Burnout Society» (англомовний переклад) автор стверджує: сучасний суб'єкт визначається не зовнішнім примусом, а безмежною вимогою досягати, оптимізувати, перевершувати [5, р. 8–11]. Критичний механізм – самоексплуатація: суб'єкт стає одночасно експлуататором і експлуатованим. А неврологічні хвороби початку XXI ст. – депресія, ... burnout – є «інфарктами», спричиненими надміром позитивності [5, р. 7]. У «Psychopolitics» Бьон-Чхоль Хан обґрунтовує перехід від біополітики до психополітики: Big Data уможлиблює маніпуляцію цінностями без відвертого примусу – через «розумну владу» (smart power), яка діє через лайки, шерінг та самооптимізацію [6, р. 20]. У «Non-Things» Хан фіксує онтологічний зсув від речей до не-речей (інформації): «...інформаційний хаос кидає нас у постфактуальне суспільство, яке нівелює розрізнення між істинним та хибним» [7, р. 1–5].

Діагноз Хана є проникливим, однак його бінарне мислення та відсутність позитивної програми ослаблюють евристичний потенціал концепції. Для українського контексту парадоксально, що війна зруйнувала саме ту модель самоексплуатації, яку описує Хан: екзистенційна загроза повернула колективну агентність, солідарність і спільну мету – те, що Хан вважав втраченим у суспільстві вигорання. Війна, таким чином, виявилася радикальним анти-психополітичним досвідом, що заслуговує окремого філософського осмислення.

Отже, концепції Лорі Енн Пол, С. Тхі Нгуєн та Бьон-Чхоль Хана, попри різні витоки та методологічні підходи, конвергують у діагностиці спільної проблеми – кризи ціннісної суб'єктності. Пол виявляє епістемічний механізм цієї кризи: суб'єкт принципово не здатний раціонально обирати цінності до переживання трансформативного досвіду, оскільки сам досвід змінює точку оцінювання. Нгуєн описує інституційний механізм: технологічні та бюрократичні середовища систематично заміщують багаті ціннісні орієнтації спрощеними метриками, причому суб'єкт часто не усвідомлює самої підміни. Хан фіксує психополітичний механізм: неоліберальна логіка досягнень інтеріоризується суб'єктом настільки глибоко, що зовнішній примус стає непотрібним – індивід експлуатує сам себе. Разом ці три концепції окреслюють ситуацію, у якій індивід виявляється одночасно епістемічно безпорадним перед радикально новим досвідом (Лорі Енн Пол), маніпульованим інституційними метриками (С. Тхі Нгуєн) і підкореним через власні бажання (Бьон-Чхоль Хан). Для українського контексту ця тріада набуває особливої гостроти: війна є водночас парадигматичним трансформативним досвідом, середовищем інтенсивного ціннісного захоплення (пропаганда, мілітарна мобілізація) та каталізатором, що парадоксально руйнує ханівську модель самоексплуатації, повертаючи колективну агентність і солідарність.

2. Цінності та майбутнє. Концепція «аксіологічного футуризму» Джона Данагера.

Наукові інтереси британського дослідника Джона Данагера – у галузі філософії права, етики нових технологій та суспільства майбутнього. У статті «*Axiological Futurism: The Systematic Study of the Future of Values*» автор обґрунтовує нове дослідницьке поле – систематичне дослідження того, як людські цінності можуть змінюватися в майбутньому [8, р. 1–2]. Ключова теза: футурологічні дослідження, що існують, страждають від «збідненої аксіологічної уяви» (*improverished axiological imagination*) – вони передбачають технологічні зміни, припускаючи відносну незмінність цінностей [Там само, р. 3–5]. Дж. Данагер пропонує картографувати «аксіологічний простір можливостей» – тотальний простір можливих ціннісних систем – методами «ло-

гічного простору»: визначення ключових змінних та перерахування можливих конфігурацій [8, р. 8–12]. Данагер розрізняє описовий аксіологічний футуризм (які ціннісні зрушення реально можливі?) та нормативний (які з них бажані?) [Там само, р. 2–3].

Критики вказують на фундаментальну напругу: Єрун Хопстер (Утрехтський університет) вводить поняття «реалістичних можливостей» як критерій обмеження надто широкого аксіологічного простору, стверджуючи, що спекуляції про зміну цінностей мають виключати фантастичні можливості й обмежуватися тими, які можна обґрунтовано назвати реалістичними [21, р. 113–114].

Данагерівський аксіологічний футуризм є методологічно інноваційним, проте ми вважаємо, що його надмірна абстрактність послаблює практичну застосовність. Український військовий досвід свідчить, що ціннісні трансформації відбуваються не в «просторі логічних можливостей», а в конкретних екзистенційних ситуаціях, де вибір цінностей є водночас теоретичним і життєвим.

Концепція «лонгтермізму» Вільяма МакАскілла.

Вільям МакАскілл – британський філософ-мораліст у монографії «What We Owe the Future» захищає лонгтермізм – аксіологічну тезу про те, що позитивний вплив на довгострокове майбутнє є ключовим моральним пріоритетом [9, р. 9]. Критично важливою є концепція value lock-in (ціннісного заблокування): моральні цінності зараз пластичні – «подібно до розплавленого скла» – але можуть стати перманентно зафіксованими через створення світового уряду, космічну колонізацію або штучний загальний інтелект [Там само, Chapter 4]. Як альтернативу МакАскілл пропонує «морально-дослідницький світ» (morally exploratory world), що зберігає ціннісний плюралізм: структурування суспільства так, щоб морально кращі норми та інституції з часом перемагали» [Там само, р. 97].

Серед критиків *концепції «лонгтермізму» Вільяма МакАскілла* професор філософії з Массачусетського технологічного інституту Кіран Сетія, який у статті «The New Moral Mathematics» ставить під сумнів моральну арифметику лонгтермізму: «Якщо створення нових хороших життів не робить світ кращим (позиція «нейтральності»), то малі ймовірності вимирання не затоплюють етичні розрахунки» [25]. Еміль Торрес називає лонгтермізм «можливо, найнебезпечнішою секулярною системою переконань у світі» через здатність виправдовувати ігнорування поточного страждання заради космічного потенціалу [26]. Крах криптобіржі FTX у листопаді 2022 р. завдав серйозного удару по credibility руху [24].

Концепція value lock-in є справді тривожною і релевантною: закріплення цінностей однієї групи через контроль над ШІ – це реальна загроза. Проте лонгтермізм МакАскілла є вразливим до критики: навіть мінімальні ймовір-

ності астрономічних виплат затьмарюють усі поточні моральні міркування. В українському контексті, де людське страждання є не абстрактною калькуляцією, а щоденною реальністю, абстрактний лонгтермізм виглядає морально неадекватним – хоча попередження про ціннісне заблокування залишається вагомим.

Таким чином, концепції Джона Данагера та Вільяма МакАскілла переносять аксіологічну рефлексію з площини індивідуального досвіду (Вісь I) у темпоральний вимір – площину можливого й бажаного майбутнього цінностей. Дж. Данагер діагностує «збіднілу аксіологічну уяву» сучасної футурології: ми передбачаємо технологічні зміни, припускаючи відносно незмінність цінностей, тоді як самі цінності є найбільш вразливим елементом майбутнього. Вільям МакАскілл конкретизує цю загрозу через концепт ціннісного заблокування: цінності, що нині залишаються пластичними, можуть стати перманентно зафіксованими через технологічну або політичну монополізацію. Між обома концепціями та Віссю I існує пряма наступність: ціннісне заблокування В. МакАскілла є, по суті, близькою концепцією до ідеї «захопленням цінностей» С. Тхі Нгуєна, перенесеним із масштабу індивіда на масштаб цивілізації. А «збіднена аксіологічна уява» Дж. Данагера перегукується з епістемічною проблематикою Лорі Енн Пол, з ідеєю нездатності уявити радикально інший ціннісний досвід, що означає нездатність запобігти його незворотній втраті. Водночас обидві концепції виявляють спільну слабкість: їхня абстрактність ускладнює практичне застосування в суспільствах, де ціннісні трансформації відбуваються не в гіпотетичному майбутньому, а в режимі реального часу. В українському контексті, де щоденне страждання є конкретною реальністю, абстрактний лонгтермізм В. МакАскілла виглядає морально неадекватним – проте його попередження про ризик ціннісного заблокування залишається тривожно актуальним: будь-яка сторона конфлікту, що здобуде монополію на визначення цінностей, може закріпити їх у незворотній формі.

3. Цінності, війна і свобода. Концепція Тімоті Снайдера: свобода як ризик і обов'язок.

Професор Тімоті Снайдер – американський історик, що спеціалізується на історії Центральної та Східної Європи, у статті «Thinking About Freedom in Wartime Ukraine» здійснює філософське переосмислення категорії свободи через український воєнний досвід [10]. Відштовхуючись від мовленнєвого акту Зеленського «президент тут» (25 лютого 2022 р.), Снайдер розвиває чотири тези. По-перше, свобода і мовлення: акт Зеленського є парадигматичним актом вільного мовлення – говоріння правди наперекір переважній фізичній силі загарбника [Там само, р. 27]. По-друге, свобода і ризик: рішення залишитися було радикальним актом свободи саме тому, що було ризикованим

[10, р. 29–31]. По-третє, свобода і обов'язок: Снайдер формулює «парадокс Зеленського» – свобода є вищою цінністю, практика виборів упродовж життя формує характер, що в критичний момент робить єдиний правильний вибір очевидним [10, р. 32–33]. По-четверте, свобода і безпека: у воєнній Україні дихотомія «свобода vs. безпека» розпадається [Там само, р. 33–35].

Ранніші праці «On Tyranny» [27] та «The Road to Unfreedom» [28] запропонували дихотомію «політики неминучості» та «політики вічності». Ці теми розвинуті в монографії «On Freedom» [29]. Слушною, на наш погляд, є критика С. Пінкхем, що справедливо вказує на тенденцію Т. Снайдера до спрощеної бінарної візії, зводячи проблеми демократії переважно до зовнішнього (російського) впливу [30]. Не всі ціннісні трансформації в Україні вписуються в бінарну схему «свобода vs. тиранія».

Концепція Володимира Єрмоленка: «філософія всупереч» та палінгенетичний елемент української культури.

Український філософ, перекладач, доктор політичних студій Володимир Єрмоленко у статті «Life Despite Death: Palingenetic Element of the Ukrainian Culture» [11] та лекції «Thinking in Dark Times» [12] розвиває оригінальну аксіологічну концепцію. Центральним є поняття палінгенезі – регенерації, проходження через смерть. В українському воєнному контексті палінгенезія стає більше ніж метафорою – вона позначає екзистенційну реальність утвердження життя попри смерть [Там само, р. 66]. В. Єрмоленко простежує цю логіку від Миколи Костомарова і Тараса Шевченка через Лесю Українку до Миколи Хвильового та Миколи Зерова. Він простежує мрію, знищену Сталіним, у житті «розстріляного відродження» [Там само, р. 67–73].

Цікавим є висновок Володимира Єрмоленка про «палінгенетичне заперечення» (palingenetic denial): імперську стратегію, що зображує колонізований народ як нездатний до відродження [Там само, р. 70–71]. Сучасну війну Володимир Єрмоленко описує як «палінтанатос» – повернення смерті, зворотний ренесанс. У висновках формулюється «філософія всупереч» (philosophy of despite): «життя має утверджуватися попри нігілістичну присутність смерті, свобода – попри поневолюючу присутність несвободи, краса – попри деморалізуючу присутність потворності» [Там само, р. 74]. У лекції [12] Єрмоленко доповнює цю концепцію бароковою епістемологією: деякі епохи починаються від темряви, а не від світла. Війна повертає словам їхню матеріальність: «ідея, що Україна не існує, є прямим кроком до геноциду» [12, р. 48].

На нашу думку, В. Єрмоленко здійснює найбільш глибокий аналіз специфіки українського ціннісного досвіду порівняно з усіма розглянутими нами авторами. Його «філософія всупереч» є не лише описовою, а й нормативною:

вона артикулює ту форму ціннісного самовизначення, яку українське суспільство демонструє з 2014 р. Консолідація українського суспільства відбувається не навколо авторитарної вертикалі влади, а через горизонтальні зв'язки громадянського суспільства, через волонтерський рух, культурні ініціативи, локальні спільноти. Водночас слід зауважити ризик романтизації страждання: межа між екзистенційною стійкістю та естетизацією жертви потребує подальшого критичного осмислення.

Отже, концепції Т. Снайдера та В. Єрмоленка здійснюють перехід від діагностики ціннісних криз (Вісь I) та прогнозування ціннісних ризиків (Вісь II) до філософського осмислення ціннісної генеративності – здатності війни не лише руйнувати, а й породжувати нове знання про природу цінностей. Т. Снайдер теоретизує свободу як умову можливості всіх інших цінностей і саме в українському досвіді бачить парадигмальний акт її утвердження: свобода реалізується не як абстрактний принцип, а як конкретний ризик, обов'язок і мовленнєвий акт. В. Єрмоленко йде далі, вбудовуючи воєнний досвід у глибинну культурну логіку палінгенезії – утвердження життя попри смерть, і формулює «філософію всупереч» як екзистенційно-онтологічну категорію, що виходить за межі суто політичного розуміння свободи. Обидві концепції взаємодоповнюються: Т. Снайдер аналізує свободу як акт, В. Єрмоленко розглядає свободу як традицію культури. В. Єрмоленко відповідає на запитання, чому цей акт став можливим, розглядаючи його у контексті багатовікової української традиції утвердження життя попри смерть. Водночас між ними існує продуктивна напруга: бінарна схема Тімоті Снайдера (свобода vs. тиранія) спрощує складність ціннісних трансформацій, тоді як палінгенетична модель Володимира Єрмоленка, фіксує глибинну культурну стійкість, підкреслює екзистенціал «страждання» як конститутивний елемент свободи. Для попередніх осей ця вісь має вирішальне значення: війна виявляється тим трансформативним досвідом, який Лорі Енн Пол теоретизує абстрактно; С. Тхі Нгуєн описує на рівні метрик; тим трансформативним досвідом, тим ціннісним заблокуванням, про яке попереджує Вільям МакАскілл. Український досвід, таким чином, є не лише об'єктом застосування цих теорій, а й точкою їхньої конвергенції та випробування.

Висновки. Проведений компаративний аналіз семи ключових концепцій сучасної аксіології дозволяє сформулювати кілька принципових висновків.

По-перше, концепції Лорі Енн Пол, С. Тхі Нгуєна та Бьонг-Чхоль Хана конвергують у діагностиці кризи аксіології суб'єктності, виявляючи три механізми однієї проблеми: *епістемічний* (суб'єкт принципово нездатний раціонально обирати цінності до переживання трансформативного досвіду), *інституційний* (технологічні та бюрократичні середовища систематично заміщують багатоманітні ціннісні орієнтації спрощеними метриками)

та *психополітичний* (неоліберальна логіка досягнень інтеріоризується настільки глибоко, що зовнішній примус стає непотрібним). Сучасна аксіологія, таким чином, вийшла за межі кабінетної філософії і стала діагностикою реальних загроз ціннісній автономії індивіда.

По-друге, концепції Джона Данагера та Вільяма МакАскілла переносять аксіологічну рефлексію з площини індивідуального досвіду в темпоральний вимір. Ціннісне заблокування В. МакАскілла є прямим продовженням тривоги С. Тхі Нгуєна щодо захоплення цінностей, але перенесеним із масштабу індивіда на масштаб цивілізації. «Збіднена аксіологічна уява» Дж. Данагера перегукується з епістемічною проблемою Лорі Енн Пол: нездатність уявити радикально інший ціннісний досвід означає нездатність запобігти його незворотній втраті. Між двома осями, таким чином, існує не лише тематична, а й структурна наступність.

По-третє, концепції Тімоті Снайдера та Володимира Єрмоленка здійснюють перехід від діагностики ціннісних криз та прогнозування ціннісних ризиків до філософського осмислення ціннісної генеративності. Тімоті Снайдер розглядає свободу як умову можливості всіх інших цінностей, а в українському досвіді бачить парадигмальний акт її утвердження. Володимир Єрмоленко вбудовує воєнний досвід у глибинну культурну логіку палінгенезії і формулює «філософію всупереч» як утвердження життя, свободи й краси попри присутність смерті, несвободи та потворності. Обидві концепції взаємодоповнюються: Т. Снайдер аналізує свободу як акт, В. Єрмоленко – як культурну структуру, що робить цей акт можливим.

Найважливішим підсумком є те, що всі три тематичні осі конвергують саме в українському досвіді. Війна виявляється тим трансформативним досвідом, який є не лише об'єктом застосування західних аксіологічних теорій, а й точкою їхньої конвергенції, генератором нового, оригінального філософського знання про природу цінностей. Філософська рефлексія цих трансформацій у режимі реального часу є завданням, що має не лише теоретичне, а й цивілізаційне значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чорна Л. В., Ткаченко Д. Ю. Філософське осягнення еволюції поняття «цінність»: міждисциплінарний підхід. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 2 (14). С. 321–329. doi: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.39>.
2. Paul L. A. Précis of Transformative Experience. *Philosophy and Phenomenological Research*. 2015. Vol. 91, No. 3. P. 760–765. URL: <https://lapaul.org/papers/PPR-TE-symposium.pdf> (дата звернення: 05.02.2026).
3. Nguyen C. T. *Games: Agency as Art*. New York : Oxford University Press, 2020. 272 p.

4. Nguyen C. T. Value Capture. *Journal of Ethics and Social Philosophy*. 2024. Vol. 27, No. 3. P. 469–504. doi: <https://doi.org/10.26556/jesp.v27i3.3048>.
5. Han B.-C. *The Burnout Society* / transl. by E. Butler. Stanford : Stanford University Press, 2015. 72 p.
6. Han B.-C. *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power* / transl. by E. Butler. London : Verso, 2017. 96 p.
7. Han B.-C. *Non-Things: Upheaval in the Lifeworld* / transl. by D. Steuer. Cambridge : Polity Press, 2022. 112 p.
8. Danaher J. Axiological Futurism: The Systematic Study of the Future of Values. *Futures*. 2021. Vol. 132. Article 102780. P. 1–14. doi: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2021.102780>.
9. MacAskill W. *What We Owe the Future*. New York : Basic Books, 2022. 352 p.
10. Snyder T. Thinking About Freedom in Wartime Ukraine. *Studia Philosophica Estonica*. 2024. Vol. 17. P. 25–36. doi: <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.03>.
11. Yermolenko V. Life Despite Death: Palingenetic Element of the Ukrainian Culture. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2025. Vol. 12. P. 65–75. doi: <https://doi.org/10.18523/2313-4895.12.2025.65-75>.
12. Yermolenko V. Thinking in Dark Times: Life, Death, and Social Solidarity. *Studia Philosophica Estonica*. 2024. Vol. 17. P. 45–53. doi: <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.05>.
13. Villiger D. Transformative Experience. *Philosophy Compass*. 2024. Vol. 19, No. 6. Article e13000. URL: <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/phc3.13000> (дата звернення: 17.01.2026).
14. Carel H., Kidd I. J. Expanding transformative experience. *European Journal of Philosophy*. 2019. Vol. 28, No. 2. P. 278–297. URL: https://www.researchgate.net/publication/336918993_Expanding_transformative_experience (дата звернення: 11.01.2026).
15. Paul L. A. *Transformative Experience*. New York : Oxford University Press, 2014. 176 p.
16. Callard A. *Aspiration: The Agency of Becoming*. New York : Oxford University Press, 2018. 248 p.
17. Chang R. Transformative Choices. *Res Philosophica*. 2015. Vol. 92, No. 2. P. 237–282. URL: <https://philpapers.org/archive/CHATC-4.pdf> (дата звернення: 17.01.2026).
18. Кутіщенко В. П., Власенко І. А., Вінник Н. Д. Трансформація цінностей студентів в умовах реконструкції ними травматичних подій початку війни в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №9 (14). С. 616–633.
19. Nguyen C. T. The Seductions of Clarity. *Royal Institute of Philosophy Supplements*. 2021. Vol. 89. P. 227–255. doi: <https://doi.org/10.1017/S1358246121000035>.
20. Cruz Ortiz de Landázuri M. From Biopolitics to Psychopolitics in Byung-Chul Han's Social Thought. *Athenea Digital*. 2017. Vol. 17, No. 1. P. 187–203. URL: <https://atheneadigital.net/article/download/v17-n1-cruz/2303?inline=1> (дата звернення: 28.12.2025).
21. Hopster J. Future Value Change: Identifying Realistic Possibilities and Risks. *Prometheus*. 2022. Vol. 38, No. 1. P. 113–123. doi: <https://doi.org/10.13169/prometheus.38.1.0113>.

22. Vilaça M. M., Karasinski M. Interview with John Danaher on Axiological Futurism. *Trans/Form/Ação*. 2023. Vol. 46, No. 3. P. 13–30. URL: <https://www.redalyc.org/journal/3842/384275391002/html/> (дата звернення: 18.02.2026).
23. Greaves H., MacAskill W. The Case for Strong Longtermism. *Global Priorities Institute Working Paper*. 2021. No. 5–2021. P. 1–44. URL: <https://globalprioritiesinstitute.org/hilary-greaves-william-macaskill-the-case-for-strong-longtermism-2/> (дата звернення: 13.02.2026).
24. Plant M. Review of William MacAskill «What We Owe The Future». *Utilitas*. 2023. Vol. 35, No. 4. P. 333–338. doi: <https://doi.org/10.1017/S0953820823000109>.
25. Setiya K. The New Moral Mathematics. *Boston Review*. 2022. 15 August. URL: <https://www.bostonreview.net/articles/the-new-moral-mathematics/> (дата звернення: 27.02.2026).
26. Torres É. Against Longtermism. *Aeon*. 2021. URL: <https://aeon.co/essays/why-longtermism-is-the-worlds-most-dangerous-secular-credo> (дата звернення: 16.01.2026).
27. Snyder T. *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. New York : Tim Duggan Books, 2017. 128 p.
28. Snyder T. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York : Tim Duggan Books, 2018. 368 p.
29. Snyder T. *On Freedom*. London : Penguin, 2024. 304 p.
30. Pinkham S. Zombie History: Timothy Snyder’s Bleak Vision of the Past and Present. *The Nation*. 2018. 3 May. URL: <https://www.thenation.com/article/archive/timothy-snyder-zombie-history/> (дата звернення: 20.01.2026).

REFERENCES

1. Chorna, L. V., Tkachenko, D. Yu. (2025). Filozofske osiahnennia evoliutsii poniattia “tsinnist”: mizhdystsyplinarnyi pidkhid. *Kulturolohichniy almanakh – Culturological Almanac*, 2(14), 321–329. doi: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.39>
2. Paul, L. A. (2015). Précis of Transformative Experience. *Philosophy and Phenomenological Research*, 91(3), 760–765. URL: <https://lapaul.org/papers/PPR-TE-symposium.pdf>
3. Nguyen, C. T. (2020). *Games: Agency as Art*. New York: Oxford University Press.
4. Nguyen, C. T. (2024). Value Capture. *Journal of Ethics and Social Philosophy*, 27(3), 469–504. doi: <https://doi.org/10.26556/jesp.v27i3.3048>
5. Han, B.-C. (2015). *The Burnout Society*. Stanford: Stanford University Press.
6. Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power*. London: Verso.
7. Han, B.-C. (2022). *Non-Things: Upheaval in the Lifeworld*. Cambridge: Polity Press.
8. Danaher, J. (2021). Axiological Futurism: The Systematic Study of the Future of Values. *Futures*, 132, Article 102780, 1–14. doi: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2021.102780>
9. MacAskill, W. (2022). *What We Owe the Future*. New York: Basic Books.

10. Snyder, T. (2024). Thinking About Freedom in Wartime Ukraine. *Studia Philosophica Estonica*, 17, 25–36. doi: <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.03>
11. Yermolenko, V. (2025). Life Despite Death: Palingenic Element of the Ukrainian Culture. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*, 12, 65–75. doi: <https://doi.org/10.18523/2313-4895.12.2025.65-75>
12. Yermolenko, V. (2024). Thinking in Dark Times: Life, Death, and Social Solidarity. *Studia Philosophica Estonica*, 17, 45–53. doi: <https://doi.org/10.12697/spe.2024.17.05>
13. Villiger, D. (2024). Transformative Experience. *Philosophy Compass*, 19(6), e13000. URL: <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/phc3.13000>
14. Carel, H., Kidd, I. J. (2019). Expanding transformative experience. *European Journal of Philosophy*, 28(2), 278–297. URL: https://www.researchgate.net/publication/336918993_Expanding_transformative_experience
15. Paul, L. A. (2014). *Transformative Experience*. New York: Oxford University Press.
16. Callard, A. (2018). *Aspiration: The Agency of Becoming*. New York: Oxford University Press.
17. Chang, R. (2015). Transformative Choices. *Res Philosophica*, 92(2), 237–282. URL: <https://philpapers.org/archive/CHATC-4.pdf>
18. Kutishenko, V. P., Vlasenko, I. A., Vinnyk, N. D. (2022). Transformatsiia tsinnosti studentiv v umovakh rekonstruktsii nymy travmatychnykh podii pochatku viiny v Ukraini. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science*, 9(14), 616–633.
19. Nguyen, C. T. (2021). The Seductions of Clarity. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 89, 227–255. doi: <https://doi.org/10.1017/S1358246121000035>
20. Cruz Ortiz de Landázuri, M. (2017). From Biopolitics to Psychopolitics in Byung-Chul Han's Social Thought. *Athenea Digital*, 17(1), 187–203. URL: <https://atheneadigital.net/article/download/v17-n1-cruz/2303?inline=1>
21. Hopster, J. (2022). Future Value Change: Identifying Realistic Possibilities and Risks. *Prometheus*, 38(1), 113–123. doi: <https://doi.org/10.13169/prometheus.38.1.0113>
22. Vilaça, M. M., Karasinski, M. (2023). Interview with John Danaher on Axiological Futurism. *Trans/Form/Ação*, 46(3), 13–30. URL: <https://www.redalyc.org/journal/3842/384275391002/html/>
23. Greaves, H., MacAskill, W. (2021). The Case for Strong Longtermism. *Global Priorities Institute Working Paper*, 5–2021, 1–44. URL: <https://globalprioritiesinstitute.org/hilary-greaves-william-macaskill-the-case-for-strong-longtermism-2/>
24. Plant, M. (2023). Review of William MacAskill *What We Owe the Future*. *Utilitas*, 35(4), 333–338. doi: <https://doi.org/10.1017/S0953820823000109>
25. Setiya, K. (2022). The New Moral Mathematics. *Boston Review*, 15 August. URL: <https://www.bostonreview.net/articles/the-new-moral-mathematics/>
26. Torres, É. (2021). Against Longtermism. *Aeon*. URL: <https://aeon.co/essays/why-longtermism-is-the-worlds-most-dangerous-secular-credo>
27. Snyder, T. (2017). *On Tyranny: Twenty Lessons from the Twentieth Century*. New York: Tim Duggan Books.
28. Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.
29. Snyder, T. (2024). *On Freedom*. London: Penguin.

30. Pinkham, S. (2018). *Zombie History: Timothy Snyder's Bleak Vision of the Past and Present*. *The Nation*, 3 May. URL: <https://www.thenation.com/article/archive/timothy-snyder-zombie-history/>

Tkachenko Dmytro Yuriiovych, Postgraduate Student, Department of Cultural Studies and Philosophy of Culture, National University "Odessa Polytechnic", Ukraine

Chorna Lidiya Valeriivna, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Information Activity and Media Communications, National University "Odesa Polytechnic", Ukraine

VALUES BEYOND RATIONAL CHOICE: FROM THE CRISIS OF VALUE SUBJECTIVITY TO THE "PHILOSOPHY OF DESPITE"

The article provides a critical analysis of seven key concepts in contemporary axiology (2014–2025) that shape the philosophical discourse on the transformation of values amid technological change, global crises, and armed conflicts. Drawing on the works of L. A. Paul, C. Thi Nguyen, J. Danaher, W. MacAskill, Byung-Chul Han, T. Snyder, and V. Yermolenko, the study identifies three thematic axes of contemporary axiological thought: Transformative Experience and Value Rationality; Values and the Future; Values, War, and Freedom. The article argues that the Ukrainian wartime experience is not merely an object for applying Western axiological theories but also a generator of original philosophical knowledge about the nature of values. Results: three thematic axes of axiological discourse have been identified; points of convergence and contradiction between the analysed concepts have been established; the generative potential of the Ukrainian wartime experience for the philosophy of values has been substantiated. All three thematic axes converge in the Ukrainian wartime experience, rendering it a unique generator of original axiological knowledge of civilisation significance.

Keywords: *Axiology, Value Transformation, Transformative Experience, Value Capture, Axiological Futurism, Value Lock-in, Psychopolitics, Freedom, War, Palingenesis.*

Статтю подано / Submitted: 10.03.2026

Доопрацьовано / Revised: 18.03.2026

Схвалено до друку / Accepted: 26.03.2026

Опубліковано / Published: 06.05.2026

